

УДК 82-93:31

**THE PROBLEM OF GENRE POETRY DEVELOPMENT OF THE UKRAINE
NARRATIVE FOR 60-80 YEARS THE XX CENTURY CHILDREN
ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЖАНРОВОЇ ПОЕТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВІСТІ ДЛЯ
ДІТЕЙ 60-80-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ**

Sydorenko N.I. /Сидоренко Н.І.

Doctor of filology/к.філол.н.,доц.

ORCID:0000-0003-2050-4938

Kherson State University, Kherson, University street, 27 Херсонський державний
університет, Університетська,27

Анотація У статті розглядається проблема розвитку жанрової поетики української повісті для дітей 60-80-х років ХХ століття. Дослідження жанрових модифікацій певного періоду важливе як для теорії, так і для історії літератури, оскільки дозволяє розкрити спадкоємність традицій і новаторство письменників, цінність їх художніх здобутків.

Ключові слова жанр, повість, літературний процес, дитяча література, поетика, жанрові модифікації.

У ХХ столітті трансформація жанрів стала невід'ємною ознакою літературного процесу. Теоретичне осмислення цього явища спричинило кризу генологічних таксономій. Деканонізація жанрів спонукала навіть автора терміна «генологія» Поля ван Тігема висловити сумнів у доцільності їхнього дослідження [9, с. 77]. Узагальнюючи результати вивчення еволюції жанрової системи літератури, Р.Веллек і О.Воррен дійшли висновку, що «жанрові категорії втрачають чіткі обриси, моделі жанрів у більшості своїй розпадаються» [9 с.149].

В.Будний та М.Ільницький зазначали, що було «три потужні вибухи, які дощенту руйнували жанрові ієрархії і спричинили кризові явища в генології. Ті руйнівні вибухи припали на періоди світоглядних і стильових переломів: від класицизму до романтизму, від позитивізму до модернізму і від модернізму до постмодерну. Однак, як впливає з історичного досвіду, щоразу відбувалося становлення нових жанрових систем у красному письменстві, яке супроводжувалося перебудовою і врівноваженням генологічних таксономій у літературознавстві» [4 с. 197]. Подібні думки висловили Г.Грабович, Н.Копистянська та інші сучасні українські літературознавці, які дотримуються еволюційної генологічної концепції.

У постмодерній українській літературі процеси трансформації та дифузії жанрів набирають дедалі більшого розмаху, пародіюються старі й виникають нові жанрові форми, проте для наукового осмислення всього цього потрібна часова дистанція. Між сьогоднішнім і 60–80-ми роками минулого століття, коли відбувалися аналогічні (хоч і менш бурхливі) процеси, дистанція вже досить значна, але уявлення про жанрову систему тогочасного красном письменства вимагає уточнень. М.Бахтін наполягав на необхідності особливої уваги до вивчення жанрів: «За поверхневою барвистістю і галасом літературного процесу не бачать великих і суттєвих доль літератури і мови, провідними героями яких є перш за все жанри, а напями і школи – героями тільки другого

і третього порядку» [1, с. 451].

Літературні напрями і школи є явищами неповторними, локалізованими у певному історичному періоді. Вони не можуть відроджуватись. А жанри здатні трансформуватися, деякі – на певний час зникати з літературного процесу, а потім з'являтися в новій іпостасі. У своєму історичному розвитку вони набувають форм, які не відповідають усталеним уявленням, тому актуальним завданням сучасної генології є, на наш погляд, вивчення жанрових модифікацій. Стверджуючи це, спираємося на думку М.Бахтіна: «Жанр завжди один і той же і не той, завжди старий і новий одночасно. Жанр відроджується й оновлюється на кожному новому етапі розвитку літератури і в кожному індивідуальному творі даного жанру... Жанр живе сьогоднішнім, але завжди пам'ятає своє минуле, свій початок. Жанр – представник творчої пам'яті у процесі літературного розвитку» [1, с. 178-179]. Подібні думки висловлюють і сучасні українські науковці. Зокрема Г.Грабович відзначив: «Жанр – література в мікрокосмі: це і сукупність конкретних текстів, і динаміка співвідношень вартостей, норм, впливів, читацьких виповнених і невиконаних очікувань. Жанри мають свою історію, виникають і завмирають, переживають розквіт або занепад і часом, як от тепер з епістолярним романом в Америці, відроджуються. Жанр також стає носієм естетичного осягнення, що є суттю літератури як мистецтва, і таким чином стає позачасовим» [5 с. 27]. А.Гурбанська, акцентуючи активну роль новочасних письменників у жанротворенні, висловила слушну думку, що саме вони мають осмислюватися як «головні герої» літературного процесу [6].

Поява жанрових модифікацій засвідчує здатність жанрової системи до оновлення. Вони виникають як явища індивідуальної поетики, а потім можуть закріплюватися в «пам'яті жанру» й набувати статусу нових жанрових різновидів чи навіть жанрів, як це сталося, наприклад, із романом «зв'язку часів» (в українському літературознавстві цей термін запровадив В.Дончик). Деякі жанрові модифікації так і залишаються поодинокими експериментами, але це не робить їх менш цікавими для дослідження, тим паче, що їхню майбутню долю навряд чи можна передбачити. Адже, наприклад, ніхто не очікував, що у ХХ столітті відродиться «готична» проза в усьому її жанровому розмаїтті. Поява нових жанрів – явище рідкісне, пов'язане з художніми відкриттями великих митців, що підхоплюються їхніми послідовниками, проте жанрові модифікації, які поступово набувають статусу різновидів, у новочасній літературі творяться не так уже й рідко.

Трансформації літературних жанрів у ХХ-ХХІ століттях зумовили активізацію інтересу до вивчення проблеми жанрових модифікацій. Н.Копистянська чітко дефініювала поняття «жанрова модифікація», проте й досі цей термін уживається без належної точності. Отже, зазначена проблема потребує подальшої розробки з повнішим теоретичним обґрунтуванням і застосуванням до аналізу конкретного матеріалу не тільки генологічного, а й поетологічного підходів.

Повість належить до жанрів, найнечіткіше дефінійованих і найбільше схильних до трансформацій. Між творами, які називали цим словом за часів

Київської Русі й у новій літературі, – велика різниця. Хоча воно й набуло термінологічного статусу ще в ХІХ ст., відповідного «жанрового канону» створено не було. На кожному етапі розвитку літератури цим терміном незрідка називали й оповідання, і романи, бо повість посідає проміжне місце між ними. У своєму історичному розвитку повість набувала найрізноманітніших форм. Саме тому особливо важливим є вивчення різновидів і модифікацій цього жанру, не виключаючи й тих, що з'явилися в 60–80-х роках ХХ століття в українській літературі для дітей. Це був особливий період в історії нашого письменства, який нині вимагає нового й, головне, об'єктивного наукового осмислення, що має охоплювати не тільки провідні явища літературного процесу, а й маргінальні, до яких традиційно відносять літературу для дітей. Ми цілком поділяємо думку В.Дончика: «У літературі немає суціль ізольованих, відгороджених від материка островів. Явища й процеси, що визначають розвиток одних видів або жанрів, так чи інакше переграються з явищами й процесами, які виникають в інших, вони взаємодіють між собою і, зрештою, залежать одне від одного. Дитяча проза теж відбиває загальний стан і рівень літератури, беручи, в свою чергу, участь у формуванні загальної картини» [7 с. 28].

С.Іванюк слушно назвав літературу для дітей «унікальним документом, у якому, як у краплині води, відображаються прагнення тієї чи іншої епохи, домінуючі тенденції суспільної свідомості» [8, с. 78]. На наш погляд, слід наголосити також на тому, що поняття «суспільна свідомість» навіть у тоталітарній державі не тотожне офіційній ідеології, воно охоплює й опозиційні настрої та тенденції, які так чи інакше відбиваються в літературі й інших видах мистецтва. Оцінювати сьогодні тогочасні повісті для дітей (як, до речі, будь-які тодішні твори) слід обережно і тактовно, постійно спираючись на аналіз конкретних текстів, проникаючи вглиб їхньої художньої структури, шукаючи приховані смисли. Поетологічний, а не соціологічний підхід має стати основним ключем до адекватного їх розуміння й визначення місця в історії літератури.

Шістдесятники (Гр.Тютюнник, М.Вінграновський, В.Близнець та ін.) продемонстрували, що і в літературі про дітей та для дітей можуть з'являтися справжні художні шедеври, причому здобутки такого рівня були переважно у прозових жанрах, які, на думку В.Бичка, найбільше відповідають прагненню юних читачів «до пізнання світу в усіх його обшарах і глибинах, в різноманітних ситуаціях, в найскладніших “сюжетах”» [2, с. 29].

Українські літературознавці доклали чимало зусиль до вивчення художніх здобутків шістдесятників і, зокрема, їхніх повістей про дітей і для дітей (О.Астаф'єв, В.Біленко, І.Бойцун, Т.Гундорова, А.Гурбанська, І.Дзюба, В.Дончик, М.Жулинський, Н.Зборовська, С.Іванюк, П.Кириченко, Л.Кіліченко, Л.Коваленко, В.Костюченко, В.Моренець, М.Наєнко, В.Неділько, Т.Салига, Г.Сивокінь, М.Сиротюк, М.Слабошпицький, Л.Тарнашинська, Г.Штонь, Ю.Ярмиш та багато інших), але необхідно також реінтерпретувати з нових позицій доробки інших учасників літературного процесу 60–80-х років, не оминаючи й представників соцреалізму, до яких належить Ю.Збанацький, дуже

популярний свого часу і майже забутий нині, хоча в його спадщині тих років видно пошуки нової поетики й цікаві художні знахідки.

Та й не всі здобутки шістдесятників у цій царині належно вивчені. Наприклад, літературні критики, які пишуть про Н.Бічюю (В.Габор, А.Гурбанська, І.Дзюба, Р.Іваничук, Р.Харчук, Вал.Шевчук, М.Якубовська та ін.), розглядають переважно її твори для дорослих, де талант авторки виявився надзвичайно яскраво, але, на нашу думку, в повістях для дітей розкривається інша грань її таланту, варта не меншої уваги сучасних дослідників. Незважаючи на значну кількість праць про художню прозу шістдесятників, уявлення про жанрові форми їхніх повістей досі залишається неповним.

Повісті дитячого письменника Б.Комара були свого часу схвально оцінені критикою (зокрема В.Дончиком, П.Загребельним, С.Іванюком, П.Кириченком, В.Моренцем та ін.), проте їхню жанрову специфіку вивчено не повною мірою (лише один їхній різновид – «пригодницько-шкільні» повісті – розглянула у своїй кандидатській дисертації О.Будугай поруч із творами такого ж генотипу А.Давидова й О.Огульчанського [4]).

Недостатньо досліджені в цьому плані повісті про дітей, які суто їм не адресовані. Зокрема, дилогію М.Стельмаха «Гуси-лебеді летять», «Щедрий вечір» ґрунтовно вивчено в аспектах стильової специфіки, автобіографізму, але у більшості праць їй давали тільки загальну характеристику (яка, до речі, нині вимагає критичного перегляду). Не повною мірою з'ясовано жанрову своєрідність і повісті О.Гончара «Бригантина», хоча творчості її автора присвячено безліч статей, різноманітних збірників, кілька нарисів і монографій. У сучасних розвідках висловлюються діаметрально протилежні судження про цього письменника, що саме по собі спонукає до нових «перепрочитань» кожного твору з його літературної спадщини.

Повість І.Багмута «Пригоди чорного kota Лапченка, описані ним самим» дістала схвальну оцінку критики, проте питання її жанрової поетики досі не було предметом спеціального дослідження. Те саме можна сказати й про будь-яку повість В.Нестайка, хоча творчість цього талановитого письменника постійно привертає увагу літературних критиків.

Отже, є підстави стверджувати, що українська «дитяча» повість 60–80-х років ХХ ст. потребує більш цілісного і системного вивчення з сучасних позицій, зокрема – в аспекті розвитку її жанрової поетики. Дослідження жанрових модифікацій певного періоду важливе як для теорії, так і для історії літератури, оскільки дозволяє розкрити спадкоємність традицій і новаторство письменників, непроминути цінність тих художніх здобутків, які залишають слід у «пам'яті жанру».

Література

1. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Худож. литература, 1986. – 543 с.

2. Біленко В.З. Найнадійніші люди на світі – це діти: Образи дітей у творах Олеся Гончара / Володимир Біленко // Література. Діти. Час: збірник літературно-критичних статей про дитячу літературу. – Вип. 8 / упорядк. В.Я.Неділька. – К.: Веселка, 1983. – С. 36 – 48.

3. Будний В. В. Порівняльне літературознавство: підручник / Василь Володимирович Будний, Микола Миколайович Ільницький. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.

4. Будугай О.Д. Пригодницько-шкільна повість для дітей 1960–1980-х років: жанрові особливості (О.Огульчанський, Б.Комар, А.Давидов): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 / О.Д.Будугай. – Херсон, 2007. – 20 с.

5. Грабович Г. Ю. Функції жанру і стилю у становленні української літератури // До історії української літератури / Григорій Грабович – К., 1997. – С. 27 – 40.

6. Гурбанська А.І. Жанровий поліцентризм української повісті 60-80-х років ХХ ст.: дис. ... доктора філол. наук: 10.01.01- 10.01.06 / Антоніна Іванівна Гурбанська. – К, 2009. – 422 с.

7. Дончик В.Г. Повість для підлітків: традиції та новонадбання/ Віталій Григорович Дончик // Література. Діти. Час: зб. літ.-критич. статей про дитячу літературу. – Вип. 2 / упорядк. В.Я. Неділька. – К.: Веселка, 1976. – С. 19 – 28.

8. Історія української літератури: у 2 т. – К.: Наук. думка, 1987-1988. – Т.2. – 742 с.

9. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза. Постмодерний період: навч. посіб. / Роксана Борисівна Харчук. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.

References.

1. Baxty`n M.M. Ly`teraturno-kry`ty`chesky`e stat`y` / My`xay`l My`xajlovy`ch Baxty`n. – M.: Xudozh. ly`teratura, 1986. – 543 s.

2. Bilenko V.Z. Najnadijnishi lyudy` na sviti – ce dity`: Obrazy` ditej u tvorax Olesya Gonchara / Volody`my`r Bilenko // Literatura. Dity`. Chas: zbirny`k literaturno-kry`ty`chny`x statej pro dy`tyachu literaturu. – Vy`p. 8 / uporyadk. V.Ya.Nedil`ka. – K.: Veselka, 1983. – S. 36 – 48.

3. Budny`j V. V. Porivnyal`ne literaturoznavstvo: pidruchny`k / Vasy`l` Volody`my`rovu`ch Budny`j, My`kola My`kolajovy`ch Il`ny`cz`ky`j. – K.: Vy`d. dim «Ky`yevno-Mogy`lyans`ka akademiya», 2008. – 430 s.

4. Budugaj O.D. Pry`godny`cz`ko-shkil`na povist` dlya ditej 1960–1980-x rokiv: zhanrovi osobly`vosti (O.Ogul`chans`ky`j, B.Komar, A.Davy`dov): avtoreferat dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: specz. 10.01.01 / O.D.Budugaj. – Xerson, 2007. – 20 s.

5. Grabovy`ch G. Yu. Funkciyi zhanru i sty`lyu u stanovlenni ukrayins`koyi literatury` // Do istoriyi ukrayins`koyi literatury` / Gry`gorij Grabovy`ch – K., 1997. – S. 27 – 40.

6. Gurbans`ka A.I. Zhanrovy`j policentry`zm ukrayins`koyi povisti 60-80-x rokiv XX st.: dy`s. ... doktora filol. nauk: 10.01.01- 10.01.06 / Antonina Ivanivna Gurbans`ka. – K, 2009. – 422 s.

7. Donchy`k V.G. Povist` dlya pidlitkiv: trady`ciyi ta novonadbannya/ Vitalij Gry`gorovy`ch Donchy`k // Literatura. Dity`. Chas: zb. lit.-kry`ty`ch. statej pro dy`tyachu literaturu. – Vy`p. 2 / uporyadk. V.Ya. Nedil`ka. – K.: Veselka, 1976. – S. 19 – 28.

8. Istoriya ukrayins`koyi literatury`: u 2 t. – K.: Nauk. dumka, 1987-1988. – T.2. – 742 s.

9. Xarchuk R.B. Suchasna ukrayins`ka proza. Postmoderny`j period: navch. posib. / Roksana Bory`sivna Xarchuk. – K.: VCz «Akademiya», 2008. – 248 s.

Abstract. *The problem of genre poetry development of the Ukraine narrative for 60-80 years the XX century children is analysed in the article. The certain period genre modification investigation is important both for theory and history of literature as it let discover the succetion of tradition and writer's innovation, the value of their artistic succeses.*

Key words: *genre, narrative, literary, process, children literature, poetry, genre modification.*